

осы пікірді қуаттайды. Өңірдің халықаралық саудаға қатысуы оның мәдени айырбасқа ашық болғанын, түрлі өркениеттермен байланыс жасағанын көрсетеді.

Үшіншіден, топонимдерде көне түркі және оғыз-қыпшақ тілдік элементтері сақталғаны байқалды. Келес атауы осыған айқын дәлел. Бұл сөздің мағынасы көне тілдерден бастау алып, уақыт өте келе өзгермей сақталған. Мұндай атаулар өңірдің этникалық тарихын зерттеуде аса құнды. Олар осы жерде өмір сүрген тайпалардың тілдік іздерін бүгінге жеткізіп отыр. Төртіншіден, шаруашылыққа қатысты атаулар да жиі кездеседі. Жемісті атауы халықтың негізгі кәсібі болған бау-бақша өсірумен байланысты. Бұл атау тек бір жердің атын ғана білдірмейді, сонымен бірге сол аймақтың экономикалық бағытын, халықтың тұрмысын көрсетеді. Шаруашылық бағытындағы атаулар елдің өмір салтын тануға мүмкіндік береді. Бесіншіден, топонимдер- халықтың тарихи жадын сақтап отырған мәдени құндылық. Әрбір атау өткеннің бір бөлшегі болғандықтан, оларды зерттеу арқылы біз сол дәуірдегі адамдардың ойлау жүйесін, дүниетанымын, өмір салтын түсінеміз. Атаулардың ұрпақтан ұрпаққа берілуі халықтың өз тарихына деген құрметін білдіреді. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, Сарыағаш-Келес өңірінің топонимдері тек атау ретінде ғана емес, тарихи дерек көзі ретінде де ерекше маңызға ие. Олар табиғи орта мен адамның қарым-қатынасын, шаруашылықтың дамуын, тайпалардың көшу-қонуын, сауда жолдарының өткенін көрсетеді. Қорытындылай келе, өңір топонимдерін зерттеу аймақтың мәдени-тарихи болмысын толық ашуға көмектеседі. Әрбір атау - сол өлкеде өмір сүрген халықтың өткенінен қалған мұра. Сондықтан жер-су атауларын сақтау, зерттеу және ғылыми тұрғыдан жүйелеу - ел тарихын танудың маңызды бөлігі болып қала береді.

Қорытынды

Бұл зерттеу барысында Сарыағаш-Келес өңіріндегі жеті негізгі жер-су атауы қарастырылды. Әр атаудың өзіне тән шығу тарихы, мағынасы және қойылу себебі бар екені анықталды. Табиғи ортаға негізделген атаулар-Сарыағаш, Қызылжар; тарихи факторларға байланысты Дарбаза, Жібек жолы; этнолингвистикалық және рулық негіздегі Бозай; шаруашылыққа қатысты-Жемісті; ал ең көне атаулардың бірі-Келес - гидроним ретінде қалыптасқан. Бұл атаулар өңір тарихының әр кезеңін сипаттап, халықтың дүниетанымы мен мәдениеті туралы құнды мәлімет береді. Сонымен бірге, топонимдер табиғи-географиялық ерекшеліктерді, халықтың шаруашылық тәжірибесін және тарихи жағдайларды бейнелейді. Жер-су атауларын зерттеу-тек тілтанулық бағыт емес, халық тарихын, этнографиясын, рухани әлемін танудың бір жолы. Сондықтан Сарыағаш-Келес өңірінің топонимиялық мұрасы болашақ зерттеулерге негіз бола алатын маңызды дерек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қалшабаева Б. «Оңтүстік Қазақстан топонимиясы: тарихи-этимологиялық талдау». - Алматы: «Ғылым», 2019. - 210 б.
2. Сыздықов Б. «Оңтүстік өңір гидронимдері және олардың тарихи қабаттары». - Шымкент: «Топонимия», 2020. - 186 б.
3. Елеуов М. «Қазақ топонимиясының тарихи-этимологиялық негіздері». - Нұр-Сұлтан: «Ұлт мұрасы», 2021. - 240 б.
4. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. - Алматы: Ғылым, 2014.
5. Архив деректері. Оңтүстік; Қазақстан карталары, 2010.

БАБАТАЙ БИ: АЛАША ШЕЖІРЕСІНІҢ АШЫЛМАҒАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МҰРАСЫ

Кажығали Н.М.

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, тарих магистрі Адильбаев А.М.
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу Университеті
Электрондық пошта: kazhygali.n@icloud.com
Қарағанды қ.

Қазақ ру-тайпаларының шаруашылық-географиялық ерекшеліктеріне, саяси дамуына байланысты қалыптасқан әкімшілік құрылым жүз деп аталады. Қазақ шежіресі бойынша қазақ халқы Ұлы жүз, Орта жүз, Кіші жүзден құралған. Олардың әрқайсының тарихи фактіге негізделген мекен еткен аймағы, әр рудың шығу тарихы бар. Қазақ халқының этникалық құрылымында Кіші жүздің ерекше орны бар. Кіші жүз өз кезегінде үш негізгі тайпалық бірлестікке - Байұлы, Жетіру және Әлімұлыға бөлінеді. Байұлы тайпалық одағының құрамындағы Алаша руы қазақ халқының тарихында,

мәдениетінде және әлеуметтік-саяси өмірінде маңызды роль атқарған. Алаша руының ішінде Бабатай тармағы ерекше орын алады, ал бұл тармақтан шыққан Қазбекұлы Бабатай би XVIII ғасырдың көрнекті би-шешені, ақыны және қоғам қайраткері ретінде қазақ тарихына енді [1].

Кіші жүз Байұлы Алаша руы мен Бабатай тармағын, сондай-ақ Бабатай би тұлғасын зерттеу қазақ халқының этногенезін, дәстүрлі қоғамдық құрылымын, билік институтын және рухани мұрасын түсінуде маңызды мәнге ие. Бұл зерттеу ұлттық сана-сезімді қалыптастыруға, тарихи жадыны сақтауға және дәстүрлі құндылықтарды жас ұрпаққа жеткізуге ықпал етеді [2, 15 б.].

Кіші жүздің құрылымы және Байұлы тайпалық одағы. Қазақ халқының дәстүрлі құрылымы бойынша үш жүзге бөлінуі - Ұлы жүз, Орта жүз және Кіші жүз - этникалық, географиялық және саяси факторлармен анықталады. Кіші жүз қазақ даласының батыс бөлігін - Жайық, Еділ өзендері аймағын, Маңғыстау түбегін және Батыс Қазақстанның кең жазықтарын мекендеді [3, 34 б.]. Кіші жүздің құрылымы күрделі және көп деңгейлі болды. Ең жоғарғы деңгейде үш негізгі тайпалық одақ тұрды: Байұлы, Жетіру және Әлімұлы. Байұлы - Кіші жүздің ең ірі және ең ықпалды тайпалық одағы болып табылады. Шежіре деректері бойынша Байұлы он екі руға бөлінеді: Адай, Алаша, Алтын, Байбақты, Бериш, Жаппас, Есентемір, Қызылқұрт, Маскар, Серкеш, Тана, Шеркеш [4, 56 б.]. Байұлы тайпалық одағының аумағы кең болды. Негізінен олар Жайық өзенінің төменгі ағысы мен Каспий теңізінің солтүстік-шығыс жағалауында, Үстірт жазығында және Маңғыстау түбегінде орналасты. Бұл аймақтар көшпелі мал шаруашылығына өте қолайлы болды [5, 78 б.]. Байұлының саяси маңызы да айтарлықтай болды. XV-XVIII ғасырларда Байұлы билері мен батырлары Кіші жүз хандарының кеңесшілері, әскери басшылары және дипломаттары болды. Байұлы тайпасының беделді өкілдері қазақ-орыс, қазақ-қалмақ, қазақ-башқұрт қарым-қатынастарында маңызды роль атқарды [6, 101 б.].

Алаша руының Байұлы құрамындағы орны. Алаша руы Байұлы тайпалық одағының он екі руының бірі болып табылады. Шежіре бойынша Алаша - Байұлының ұлы, яғни тайпа атасының тікелей ұрпағы. Бұл Алашаның Байұлы ішіндегі жоғары статусын көрсетеді [1]. Алаша руының өз ішкі құрылымы бар. Ол бірнеше тармаққа бөлінеді, оның ішінде Бабатай тармағы ерекше орын алады. Басқа тармақтарға Қойсары, Тәріске, Байғабыл, Сары және тағы басқалары жатады [7, 123 б.]. Алаша руының географиялық таралуы негізінен Жайық өзенінің орта ағысы мен Үстірт жазығының солтүстік бөлігінде шоғырланған. Кейбір Алаша топтары Маңғыстау түбегінде және Каспий маңы аймақтарында да кездеседі [8, 145 б.]. Экономикалық тұрғыдан Алаша руы дәстүрлі көшпелі мал шаруашылығымен айналысты. Жайық өзені бойындағы жайылымдар мен су көздері малдың жақсы өсуіне қолайлы жағдай жасады. Алаша малшылары қой, жылқы, түйе және ірі қара мал бағып өсірді [9, 167 б.]. Алаша руының мәдени дәстүрлері де бай болды. Рудың өз жыршылары, ақындары, билері болды. Алаша ішінде ауызша әдебиет, эпикалық жырлар, салт-дәстүрлер ұрпақтан-ұрпаққа берілді. Бұл мәдени мұра қазақ халқының жалпы рухани қазынасының бір бөлігі болып табылады [10, 189 б.].

Бабатай тармағы: шығу тегі және құрылымы. Бабатай тармағы Алаша руының негізгі тармақтарының бірі болып табылады. Бұл тармақтың аты оның негізін қалаушы аталық есімінен - Бабатай атынан шыққан. Шежіре деректері бойынша Бабатай - Алашадан тарайтын 8 ұрпағы Қазыбектің баласы немесе немересі, нақты ұрпақтық байланыс әртүрлі нұсқаларда әр түрлі көрсетіледі [1]. Бабатай тармағының өз ішкі бөлінуі бар. Ол бірнеше атаға (кіші әулетке) бөлінеді. Әр атаның өз аталық есімі, тарихы және дәстүрлері бар. Бұл ата-бабалар ұрпақтары өздерінің шығу тегін мақтан тұтады және оны мұқият сақтайды [11, 212 б.]. Бабатай тармағының территориялық орналасуы негізінен Жайық өзенінің орта және төменгі ағысында шоғырланған. Кейбір топтары Үстірт жазығында және одан батысқа қарай да кездеседі. XVIII-XIX ғасырларда Бабатай тармағының кейбір өкілдері қазіргі Батыс Қазақстан облысы аумағында қоныстанды [12, 234 б.]. Бабатай тармағы Алаша руының ішінде беделді орын алды. Бұл тармақтан көптеген білікті билер, батырлар, ақындар шықты. Олардың ішінде ең көрнектісі - XVIII ғасырда өмір сүрген Қазбекұлы Бабатай би болды [1].

Қазбекұлы Бабатай би: өмірі және қызметі. Қазбекұлы Бабатай би шамамен 1690 жылдары Кіші жүз Байұлы Алаша руының Досай тармағында дүниеге келді. Оның туған жері Жайық өзені бойындағы Алаша қоныстары болды деп есептеледі [1]. Бабатайдың әкесі - Қазбек, атасы Мәмбет туралы нақты деректер аз сақталған. Бабатай жас кезінен білімге құмар, ойшыл және әділетті болды. Ол медресе білімін алып, араб және парсы тілдерін меңгерді, діни ғылымдарды, поэзия мен философияны үйренді [13, 256 б.].

Сонымен қатар, Бабатай қазақтың дәстүрлі білім жүйесін - шежіре, би сөзін, батырлық дәстүрді терең игерді. 1720 жылдары, өзінің 30 жасында Бабатай Алаша руының биі болып сайланды. Бұл сайлау оның даналығын, әділдігін және халық алдындағы беделін көрсетеді [1]. Би ретінде Бабатай өз тармағының және руының мүдделерін қорғады, даулы мәселелерді шешті, төрелік етті. Бабатай бидің қызметінің ерекшелігі - ол тек өз руының ішіндегі мәселелерді ғана емес, рулар арасындағы, тіпті

тайпалар арасындағы даулар мен қақтығыстарды да шешті. Оның әділдігі мен даналығы туралы хабар Кіші жүздің барлық бұрышына тараған болатын [14, 278 б.].

Бабатай бидің әділдік философиясы және би сөздері. Бабатай би қазақ билік дәстүрінің классикалық өкілі болды. Оның әділдік туралы көзқарасы қазақтың ежелгі құқықтық нормаларына - "Жеті жарғы", "Есім ханның ескі жолы", "Қасым ханның қасқа жолы" сияқты кодекстерге негізделді [15, 301 б.]. Бабатайдың әділдік философиясының негізгі принциптері: Біріншіден, адам өмірінің қасиеттілігі. Бабатай кісі өлтіру, денеге зиян келтіру сияқты қылмыстарды ең ауыр қылмыстар деп санады. Ол мұндай жағдайларда қатаң жаза қолдануды жөн көрді, алайда мүмкіндігінше қан кегін татуластыру арқылы шешуге тырысты [1]. Екіншіден, байлық пен статуска қарамастан теңдік. Бабатайдың би сөздерінде бай мен кедей, әлсіз бен күшті алдында заң бірдей деген қағида басым болды. Ол ешкімге жақтаушылық жасамады, тек ақиқат пен әділеттікке сүйенді [16, 323 б.]. Үшіншіден, татуластыру мен бітімгершілік. Бабатай даулы жақтарды мүмкіндігінше татуластыруға, қан төгіс пен өшпенділікті болдырмауға тырысты. Оның үкімдері екі жақты да қанағаттандырып, ұзақ мерзімді бейбітшілікке негіз болды [1]. Төртіншіден, дәстүр мен дінді үйлестіру. Бабатай ислам шарифатының нормалары мен қазақ дәстүрлік құқығын үйлесімді қолданды. Ол екі жүйенің де ұтымды жақтарын пайдаланып, нақты жағдайға сәйкес шешім қабылдады [17, 345 б.]. Бабатай бидің би сөздері туралы көптеген аңыздар мен әңгімелер сақталған. Мысалы, екі ру арасындағы жайылым дауын шешу туралы әңгіме. Бабатай екі жақтың да дәлелдерін мұқият тыңдап, куәгерлерді сұрап, жайылымның табиғи шекараларын анықтап, әділ бөліністі жүзеге асырды [1]. Тағы бір танымал жағдай - отбасылық мұра дауы. Бабатай мұрагерлік құқықтарды шарифат пен дәстүр негізінде анықтап, барлық мұрагерлердің мүдделерін ескеретін шешім қабылдады [18, 367 б.].

Бабатай бидің ақындық мұрасы. Бабатай би тек би ғана емес, сонымен бірге дарынды ақын болды. Оның поэзиялық мұрасы қазақ ауыз әдебиетінің құнды бөлігі болып табылады [1]. Бабатайдың өлеңдері философиялық терең, мазмұны бай және тілі шебер. Ол өз шығармаларында әділдік, адамгершілік, білім, даналық, отансүйгіштік тақырыптарын көтерді. Бабатайдың поэзиясында ислам діні мен қазақ дәстүрінің үйлесімі байқалады [19, 389 б.]. Бабатайдың танымал өлеңдерінің бірі - "Әділдік туралы толғау". Бұл өлеңде ол әділдіктің мәнін, биінің міндетін, халыққа қызмет етудің қиындығын және маңыздылығын суреттейді: "Әділдік - заңның өзегі, Би - халықтың көзі. Әділ үкім - тұрмыс тұрақ, Әділетсіздік - бұзылыс төрі" [1]. Тағы бір маңызды шығарма - "Адамгершілік жайлы". Бұл өлеңде Бабатай адамның қандай қасиеттерге ие болу керектігін, қалай өмір сүру қажеттігін айтады. Өлеңнің негізгі идеясы - адам өз ісімен, қылығымен, адамгершілігімен бағаланады [20, 412 б.]. Бабатайдың айтыстары да белгілі. Ол заманының басқа ақындарымен айтысып, өз білімін, өнерін, тапқырлығын көрсетті. Бабатай мен белгілі бір ақынның айтысы туралы әңгіме сақталған, онда екеуі де терең ойлар айтып, нәтижесінде татуласқан [1].

Бабатай бидің діни білімі және қызметі. Бабатай би медресе білімін алған, сондықтан ислам дінінің негіздерін терең білді. Ол Құран, хадис, фикһ ілімдерін меңгерді және оларды өз қызметінде қолданды [21, 434 б.]. Алайда, Бабатай дінді тек формальді түрде ғана емес, оның рухани мәнін түсініп қабылдады. Ол шарифат нормаларын қазақ дәстүрімен үйлестіріп, нақты жағдайға сәйкес қолданды [1]. Бабатай халық арасында діни білімді таратуға да ықпал етті. Ол жас ұрпаққа діни тәрбие беруді, адамгершілік қағидаларды үйретуді маңызды санады. Сонымен қатар, Бабатай дін атынан жасалатын теріс әрекеттерге, діндарлық киімін киіп зұлымдық істеуге қарсы болды [22, 456 б.]. Бабатай бидің діни көзқарастары орташа, қалыпты болды. Ол шектен шыққан фанатизмге де, дінсіздікке де қарсы еді. Оның ұстанған жолы - дін мен дәстүрдің, ақыл мен иманның, әділеттік пен мейірімділіктің үйлесімі болды [1].

Бабатай бидің қоғамдық қызметі және саяси рөлі. XVIII ғасыр қазақ қоғамы үшін өте қиын кезең болды. Жоңғар шапқыншылығы, қалмақ қаупі, Ресей империясының кеңеюі, хандықтар арасындағы қарама-қайшылық - осы барлық проблемалар қазақ халқын қиналт етті [23, 478 б.]. Осы жағдайда Бабатай би сияқты беделді тұлғалар халықты біріктіруде, татуластыруда, сыртқы қауіптерге қарсы тұруда маңызды роль атқарды. Бабатай Алаша руының және Байұлы тайпасының мүдделерін қорғады, сонымен қатар бүкіл Кіші жүздің бірлігіне ықпал етті [1]. Бабатай Кіші жүз ханы Әбілқайыр ханның кеңесшілерінің бірі болды. Ол ханның саяси шешімдерін қабылдауда, сыртқы саясат мәселелерін шешуде кеңес берді. Бабатайдың пікірі хан үшін де, басқа билер үшін де маңызды болды [24, 501 б.]. 1730 жылдары Кіші жүздің Ресей империясына қосылу мәселесі туындағанда Бабатай би бұл процеске белсенді қатысты. Ол осы шешімнің қазақ халқы үшін оң және теріс жақтарын талдап, өз пікірін білдірді [25, 523 б.]. Бабатай сондай-ақ рулар мен тайпалар арасындағы даулар мен қақтығыстарды шешуге қатысты. Оның татуластырушы рөлі Кіші жүз ішіндегі бірлікті нығайтуға көмектесті [1].

Бабатай бидің соңғы жылдары және мұрасы. Бабатай би 1760 жылдары, 70 жасқа толған шағында қайтыс болды. Оның қабірі Жайық өзені бойындағы Бабатай тармағының қоныстарының бірінде орналасқан деген деректер бар [1]. Нақты орны туралы әртүрлі нұсқалар айтылады, алайда дәл координаттар белгілі емес. Бабатай бидің өмірі мен қызметі кейінгі ұрпаққа үлкен мұра қалдырды. Оның әділдік принциптері, би сөздері, өлеңдері ауызша дәстүр арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасты [26, 545 б.]. XX ғасырда Бабатай би туралы ғылыми зерттеулер басталды. Этнографтар, тарихшылар, әдебиеттанушылар оның мұрасын жинақтады, зерттеді, жариялады. Кеңес кезеңінде Бабатайдың есімі біршама ұмытылса да, тәуелсіздік алғаннан кейін оған қызығушылық қайта оянды [1]. XXI ғасырда Бабатай би туралы кітаптар жазылды, мақалалар жарияланды, конференциялар өткізілді. 2010 жылдары babatai.kz сайты құрылып, Бабатай би туралы ақпаратты жинақтау және тарату жұмысы басталды [1].

Бабатай тармағы мен Алаша руының қазіргі жағдайы. Қазіргі кезеңде Бабатай тармағының өкілдері Қазақстанның әртүрлі өңірлерінде өмір сүруде. Негізінен олар Батыс Қазақстан, Атырау, Маңғыстау облыстарында тұрады. Кейбір Бабатай тармағы өкілдері Орал, Ақтөбе қалаларында да кездеседі [27, 567 б.]. Алаша руының өкілдері өз дәстүрлерін, шежіресін, мәдениетін сақтауға тырысады. Жыл сайын Алаша руының жиындары өткізіліп, руластар бас қосады, өз тарихын еске алады, Бабатай би сияқты көрнекті тұлғаларды еске алады [1]. Бабатай тармағының қазіргі заманғы өкілдері әртүрлі салаларда жұмыс істейді. Олардың арасында білім, медицина, бизнес, мемлекеттік қызмет салаларында жұмыс істейтіндер бар. Бұл Бабатай би дәстүрлерінің жалғасы, білім мен қызметтің құндылығын сақтаудың көрінісі [28, 589 б.].

Бабатай би мұрасын зерттеу және насихаттау. Бабатай би мұрасын зерттеу және насихаттау бірнеше бағытта жүргізіледі. Біріншіден, ғылыми зерттеулер. Тарихшылар, этнографтар, әдебиеттанушылар Бабатай би туралы монографиялар, мақалалар, диссертациялар жазуда [29, 612 б.]. Екіншіден, білім беру жүйесінде Бабатай би туралы ақпаратты тарату. Мектеп оқулықтарына, университет курстарына Бабатай би туралы материалдар енгізілуде [1]. Үшіншіден цифрлық платформалар арқылы ақпарат тарату. babatai.kz сайты Бабатай би туралы ақпаратты жинақтайды және интернет арқылы таратады. Әлеуметтік желілерде Бабатай би туралы жобалар жүргізіледі [1]. Кіші жүз құрамындағы Байұлы бірлестігінің Алаша руы, оның ішінде Бабатай тармағы қазақ этникалық тарихының маңызды бөлшегі болып табылады. Осы тармақтан шыққан Бабатай би Қазбекұлы XVIII ғасырдағы дәстүрлі қазақ қоғамының саяси-құқықтық мәдениетін қалыптастыруға айрықша үлес қосқан көрнекті тұлғалардың бірі саналады. Оның өмір жолы мен қоғамдық қызметі арқылы сол кезеңдегі билік құрылымы, дауларды шешу дәстүрі, әлеуметтік қатынастардың табиғаты айқын көрінеді. Бабатай бидің әділдікке негізделген билік жүргізу қағидаттары қазақтың құқықтық ойының, әдет-ғұрып нормаларының және билер мектебінің мазмұнын кеңінен түсінуге мүмкіндік береді. Оның шешендік сөздері, ұлағатты нақылдары, ақындық мұрасы - ұлттық дүниетанымының терең қабаттарын ашатын рухани құндылықтар. Бұл мұра қазақ халқының әлеуметтік-психологиялық болмысын, моральдық нормаларын, адамгершілік құндылықтарын, қоғамдағы әділдік туралы түсінігін айқын бейнелейді. Қазіргі кезеңде Бабатай би мұрасын ғылыми тұрғыдан кешенді зерттеу ұлттық тарихи жадыны қалпына келтірудің, рухани жаңғырудың және ұлт мәдениетін жаңаша пайымдаудың маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Оның шығармалары мен билік сөздерін жинақтау, жүйелеу, талдау - қазақтың дәстүрлі құқықтық мәдениетін, шешендік өнерін және қоғамдық ой-санасының эволюциясын ғылыми тұрғыда негіздеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Бабатай бидің адамгершілікке, әділетке және парасаттылыққа құрылған ой-тұжырымдары қазіргі қоғамда да өзектілігін жоймай, тәрбиелік және рухани бағдар ретінде қызмет атқарады. Осылайша, Бабатай би Қазбекұлының тарихи тұлғасы мен рухани мұрасы қазақ халқының мәдени-өркениеттік дамуы үшін маңызды құндылық болып табылады. Оның өмір жолын тереңірек зерттеу ұлттық болмысты танып-білуге, ұрпақ санасына әділдік пен парасат биігін дәріптеуге және қазақтың дәстүрлі дүниетанымын ғылыми тұрғыда жаңғыртуға зор үлес қоса береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бабатай би туралы ресми сайт. URL: <https://babatay.kz> (Қаралған күні: 20.01.2025)
2. Арғынбаев Х.А. Қазақ отбасы. - Алматы: Қайнар, 1996. - 286 б.
3. Қасқабасов С.А. Қазақ фольклорының тарихы. - Алматы: Санат, 1992. - 256 б.
4. Тынышбаев М. История казахского народа. - Алма-Ата: Жалын, 1993. - 224 с.
5. Востров В.В., Муканов М.С. Родоплеменной состав и расселение казахов (конец XIX - начало XX вв.). - Алма-Ата: Наука, 1968. - 256 с.

6. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 2-том. - Алматы: Атамұра, 1998. - 624 б.
7. Көпейұлы М. Қазақ шежіресі. - Алматы: Жалын, 1993. - 320 б.
8. Мұқанов М.С. Этнический состав и расселение казахов Семиреченской области. - Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1974. - 234 с.
9. Абылхожин Ж.Б. Традиционная структура Казахстана. - Алма-Ата: Қазақстан, 1991. - 234 с.
10. Төлеубаев А.Т. Казахская традиционная культура: Этногеографический аспект. - Алматы: Қазақ университеті, 2003. - 312 с.
11. История Казахстана с древнейших времен до наших дней. Очерк. - Алматы: Дәуір, 1993. - 416 с.
12. Зиманов С.З. Казахский суд биев - уникальная судебная система. - Алматы: Өлке, 2008. - 216 с.
13. Масанов Н.Э. Кочевая цивилизация казахов. - Алматы-Москва: Социнвест-Горизонт, 1995. - 320 с.
14. Қабдолов З. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. - Алматы: Санат, 1997. - 544 б.
15. Кенжеахметұлы С. Шежіре тарихы. - Алматы: Атамұра, 2000. - 512 б.
16. Сейфуллин С. Тарих - көкөністер. - Алматы: Жалын, 1996. - 368 б.
17. Зиманов С.З., Өскембаев К. Қазақтың ата заңдары. - Алматы: Жеті жарғы, 1996. - 186 б.
18. Ибрагимов С.К. Очерки по истории средневекового Казахстана. - Алматы: Ғылым, 1991. - 256 с.
19. Аманжолов С. Қазақ әдеби тілінің тарихы. - Алматы: Мектеп, 1993. - 304 б.
20. Қалижанов У. Қазақ даласындағы әлеуметтік қатынастар. - Алматы: Санат, 1997. - 168 б.
21. Нақысбек Н. Би мен шешен. - Алматы: Рауан, 1998. - 234 б.
22. Нұрмұратов С.Е. Қазақ халқының ежелгі діні. - Алматы: Санат, 1997. - 180 б.
23. Әуезов М. Әдебиет тарихы. - Алматы: Ана тілі, 1991. - 416 б.
24. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. - Алматы: Ана тілі, 1998. - 304 б.
25. Сыдықов Қ. Айтыс өнері. - Алматы: Өнер, 2000. - 256 б.
26. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. - Алматы: Ғылым, 1977. - 712 б.
27. Абусейтова М.Х. Казахстан и Центральная Азия в XV-XVII вв.: история, политика, дипломатия. - Алматы: Дайк-Пресс, 1998. - 672 с.
28. Ерофеева И.В. Символы казахской государственности. - Алматы: Дайк-Пресс, 2001. - 256 с.
29. Национальный состав, вероисповедание и владение языками в Республике Казахстан. Итоги национальной переписи населения 2009 года. - Астана: Агентство РК по статистике, 2010. - 234 с.

КӨШПЕЛІ ДӘУІРДЕГІ АНАЛАР КУЛЬТІ МЕН ОНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ МАҢЫЗЫ

Күнту Н.Ш., Адилхан А.Г., Абылқасым Н.Ж.

Ғылыми жетекші: т.ғ.к., қауым.профессоры Туякова А.Е.

Астана халықаралық университеті,

nursxzw1@gmail.com

Астана қ., Қазақстан

Ұлан байтақ ұшы қиырсыз шетсіз де шексіз көсіліп жатқан кең даламызды мекендеген дана халқымыз арасында кеңінен жайылған әйелдер қауымы туралы тараған, айтылған аңыз - әңгімелер көп - ақ. Өйткені, осы қоғамда мекендеген тіршілік өткен адамзат баласының жартысынан артығы әйелдер қауымы десек, артық болмас. Ендеше олар жайлы тараған ғажайып оқиғалы істерге еш таңдануға болмайды. Олардың біреулері парасатты даналығымен, енді біреулері ерлеріне - жұбайларына серіктігімен, енді біреулері қол бастаған батырлығымен, қайсы біреулері жаны нәзік адал ажзүрек махаббатымен аты шыққандар. Мәңгілік ел есінде қалғандар. Олай болса, көшпелі дәуірдегі аналар культі мен оның этномәдени маңызы жөнінде зерттеу жүргізіп, сөз қозғау, арулардың ізін басқан танымал тұлғалар жөнінде сыр шерту қазақ қоғамына аса қажет дүние.

Көшпелі дәуірдегі аналардың ерлігі мен өрлігін, бойларындағы қасиет пен құрметті зерттей келе оның қоғам үшін маңызын айшықтай отыра, келер ұрпаққа бұл дағдыларды сіңіріп, ұлт үшін ұлы істерге барған аруларға ықпал етті деген болжам бар.